

Merikotka liittää Raahen yllä vappuna vuonna 1716. Poltettujen talojen paikalla on mustuneita rakennusten pohjia, muurin jäänteitä ja peruskiviä. Maasta ponnistaa ruohoa ja heinää, jotka ovat vallanneet ennen niin vilkkaat pihat.

Sataman rantalepät ovat arasti aukoneet lehtiään, paikoin pilkottaa rusehtavan vihreää. Kotka kiinnittää pistävän katseensa hiekalla tepastelevaan sorsapariskuntaan. Se syöksyy alas, mutta sorsat vilistävät pensaikon suojaan ja kotka joutuu kaartamaan takaisin. Satamassa on kaksi kaleeria ja neljä laivavenettä.

Kuohupäät vaahtoavat vihreiden ja sinisten aaltojen harjalla. Laiva kiittää täysin purjein pohjoiseen. Laivan kannella on sotilaita, joilla on vihreä pitkä takki ja kolmikulmainen hattu. Sitä vastaan tulee toinen kaleerilaiva. Se yrittää vaivalloisesti purjehtia etelään, vastatuuleen. Merikotka syöksyy kalaparveen ja nousee kala nokassaan ylös laivan läheltä. Kannella on neljä sinitakkista merimiestä ja kuusi teini-ikäistä poikaa. Laivan keinahtaa ja yksi pojista kompastuu, ei ehtinyt ottaa kiinni mastosta.

Etelässä on Kokkola, sekin paljolti tuhottu, ja sen ympärillä harmaita parakkeja.

Kotka kaartaa risupesälle ison petäjän latvaan ja kääntelee päätänsä. Idässä suo ja metsä vuorottelevat. Paikoin on peltoja, jokia ja järviä ja harmaa talo tai mustunut uuni, joka törröttää entisen talon paikalla.

Pohjoisessa on peltoaukeita, joissa ei ole kuin muutama talo pystyssä. Niiden pihoissa on kymmeniä hevosia. Kasakoita kulkee hevosten luona, ja muutamat istuvat ja juttelevat aitan rappusilla. Yhdeksän kasakan partio ratsastaa kitukasvuisella kankaalla.

Pohjanmaan miehiä istuu Pyhäjoen rantakivillä mustat huopahatut päässään, ja yksi heistä on Pietari Olavinpoika Lappajärveltä. Kookas nuorukainen, jolla on ikäisekseen matala ääni.

LUKU 1

Lumet olivat sulaneet ja kevättulva kurotti Pyhäjoen vedenpinnan isojen pyöristyneiden kivien yläpuolelle. Muulloin ne olivat kuivilla. Vesi virtasi vuolaana ja pärskyi kiviin. Kuohua kerääntyi poukamiin. Linnut lauloivat kirkkain äänin, eivät ne tienneet ihmisten hädästä.

"Tasan matkalla evähät", vankka isokokoinen mies mursi kovaa pettuleipää ja jakoi sitä muille.

"Ja tasan naiset taipaleella, kasakoitten mielestä. Mieltyneet rääkkäämään joukolla samaa naista", pienikokoinen laiha mies sanoi. Hän oli Pyhäjoen Yppäristä kotoisin. Kasakat olivat Yppäristä tappaneet lähes kaikki ja pidelleet naisia pahoin.

Viereinen mies veti lapikkaan pois, avasi likaisen jalkarätin ja tarkasteli tulehtunutta kantapäätä. Pietari otti hattunsa ja pyyhki hihallaan otsaansa, huuhtoi käsiään joessa, virutti kasvojaan ja pyyhki viileällä kädellään niskaa. Hän oli seurannut Etelä-Pohjanmaan pakolaisten jälkiä pohjoiseen, mutta ei ollut löytänyt vanhempiaan, ja talven tullen hän oli liittynyt paikalliseen sissijoukkoon.

"Kohta täytyy lähteä itään ruokaa hakemaan", iso mies jatkoi.

"Ovatko Tsekinin kasakat jo lähteneet Sievistä?" toinen kysyi. "Leiriytyivät sinne kun palasivat Kajaanista. Että piti viimeisen linnan antautua!"

"Ei siellä ollut kuin muutama puolustaja", iso mies sanoi. "Tsekin lupasi vapaan poispääsyn, jos antautuu, mutta orjuuteen hän

kaikki raahasi."

"On se kumma, että joku vielä uskoo niitten lupauksia", Yppärin mies tuhahti.

"Kaapataan venäläisten kuormasto", Pietari ehdotti.

"Ei onnistu. Meitä on enää viisi ja kuormastot ovat hyvin vartioituja."

"Savua!" iso mies hyppäsi pystyyn ja tuijotti pohjoiseen.

Savukiehkura nousi metsästä. Mies kurotti repun ja pyssyn ja heitti ne kävellessään selkäänsä. Osoitti muille sormellaan korvaansa, että kuuntelisivat. Miehet hiljenivät ja tuijottivat savua, jonka määrä lisääntyi.

Yhtäkkiä liekkejä kajasti puiden välistä. Kaikui käskyhuuto "Stoi" ja hevosten korskuntaa. Tanner tömisi.

"Kasakoita", Yppärin mies kuiskasi. Miehet vetäytyivät puiden suojaan. Kuulaaseen iltaan kuului kuin maan alta naisten huuto, kirkunaa hengen hädässä.

Yppärin mies kalpeni. "Kasakat ovat löytäneet piilopirtin", hän sanoi. Hän lähti kulkemaan ääntä kohti kuin noiduttuna.

Iso mies tavoitti häntä takista kiinni, yritti estää, mutta pieni mies väisti vikkellästi ja pinkoi eteenpäin. Muut juoksivat perään.

Liekit hehkuivat puiden yläpuolelle. Yppärin mies juoksi ketterästi edeltä ja muut seurasivat, Pietari viimeisenä.

Kun Pietari saapui aukion reunaan, Yppärin mies oli ehtinyt pirtin ovelle ja heitti pönkkiä sivuun. Rakennus oli liekeissä. Savu nousi patsaana taivasta kohti. Kun ovi rävähti auki, nuori tyttö ryntäsi ulos. Hänellä oli kasvot noessa ja tukka ja vaatteet kärventyneet ja hän ojensi käsillään lammasnahkakääröä. Iso mies ehti ottaa häneltä käärön, kun tyttö tuupertui tallatulle mäntykankaalle. Mies ojensi käärön taakseen seuraavalle ja tämä seuraavalle ja tämä edelleen Pietarille, joka tunnusteli sitä. Nahka oli märkä, mutta se oli lämmennyt tulipalossa. Käärö potkaisi.

"Äitii", itkuinen pienen lapsen ääni.

Pietari kääntyi metsään aukaistakseen käärön siellä, koska palava pirtti hehkui kuumaa koko aukealle. Hän rullasi märän lampaantaljan auki. Pietaria tuijotti itkuinen tummasilmäinen lapsi, yli vuoden vanha. Mustat hiukset olivat märät päätä myöten ja likainen paita oli noussut vyötärölle. Tyttölapsi.

"Äitii", hän itki.

Kasakoiden lapsi, Pietari totesi ja ärtyi. Hän tiesi, mitä naiset olivat joutuneet kokemaan sotilaiden käsissä. Pietari puristi nyrkkejään, kun muisti sokean viisitoistavuotiaan tytön. Tyttö oli menettänyt näkönsä, kun kasakka tai kasakan kätyri oli valuttanut kynttiläntalia hänen silmiinsä.

Aukiolta kuului huutoa, hevosten ääniä ja ammuntaa. Yhdeksän kasakkaa ratsasti aukiota ympäri huutaen ja miekkojaan heiluttaen ja sissitoverit olivat saarrettuina heidän keskellään. Pietarin hengitys kiihtyi ja hän otti aseensa selästään. Hän latasi sen ja juoksi aukion reunaan. Pietari ampui ohiratsastavaa huutavaa kasakkaa, ja mies retkahti hevosen selässä. Pietari vetäytyi puun taakse, kun toinen kasakka ratsasti kohti ja ampui. Kankaalla kasvoi vain kitukasvuisia mäntyjä, joten puu ei suojannut Pietaria kokonaan, vaan laukaus osui vasempaan kylkeen.

Pietari rojahti alas. Hattu tarttui näreen oksaan ja jäi siihen roikkumaan. Pietari haukkoi henkeään ja piteli kylkeään. Siitä levisi terävä kipu. Aika pysähtyi, sydän jyskytti, kipu vei kaiken. Hetkeen hän ei pystynyt liikahtamaan.

Lapsi oli punnertanut pystyyn ja käveli horjuen paljain jaloin havunneulasten päällä.

"Äitiii", hän itki.

Pietari havahtui ääneen, muisti vaaran ja otti pistoolin vyöltään. Vapisevin sormin hän nosti sen laukaisuvalmiiksi ja kääntyi pirtin suuntaan.

Puun takaa ratsasti kasakka. Hän hyppäsi ratsailta, kun huomasi vastaan kävelevän lapsen, sipaisi ohjat puun ympäri ja astui lasta kohti. Silloin Pietari ampui. Kasakka kaatui kasvoilleen maahan. Lapsi kirkaisi ja alkoi itkeä entistä vuolaammin.

Pietari tajusi tilaisuutensa tulleen. Hän ontui hevosen luo, veti ohjat puusta ja kampeutui vaivalloisesti hevosen selkään. Kylki oli kuin tulella. Otsalla valui tuskanhiki, jota hän pyyhki hihaansa kun sitä valui silmille. Kun hän oli viimein onnistunut pääsemään hevosen selkään, hän katsoi itkevää pikkulasta, joka horjui paikallaan. Pietari empi hetken, mutta antoi pohkeillaan ja ohjaksilla hevoselle lähtökäskyn ja pakeni paikalta.

LUKU 2

Pietari ratsasti varovasti Pyhäjoen yli ja kiirehti lähimmälle laavulle. Sisseillä oli siellä täällä laavuja kaiken varalta. Hän satoi hevosen puuhun, koska eläin oli arka ja kaihtoi Pietaria. Hevonen helposti karkaa vieraalta ratsastajalta. Pietari penkoi satulalaukkua. Siellä oli ruisleipää, suolalihaa ja viinaa, kauraa hevoselle, paksu mantteli ja kasakoiden musta pääähine. Hän antoi hevoselle kauraa ja nosti tuohisangolla sille lähteestä vettä.

Hän riisui takin ja paidan. Luoti oli mennyt kyljestä läpi. Verta oli vuotanut niin paljon, että paita oli haavan läheltä kastunut punaiseksi. Pietari kaivoi haavaa saadakseen metallit pois, mutta ei kyennyt sorkkimaan sitä tikulla tarpeeksi syvälle, vaikka hän välillä nojasi päätään puuhun ja yritti kestää sietämätöntä kipua. Lopuksi hän valeli haavaa viinalla, mikä poltti ja kirveli niin että hänen oli vaikea pidätellä huutoa.

Pietari puri hampaitaan yhteen, repi paidasta siteen ja yritti sitoa haavan tiukasti, mutta kädet vapisivat liikaa. Häntä heikotti ja hän laskeutui havuille toisella kädellään tukien. Pietarilla oli kylmä, hän tärisi kuin horkassa. Suurin ponnistuksin hän kampeutui ylös ja haki satulalaukusta manttelin peitokseen.

"Kaisan luo piilopirtille", hänelle iski selkeä ajatus, kun hän tärisi manttelin alla.

Aamuyöllä Pietari pakotti itsensä nousemaan ja lähti hiljaiseen ravaamaan etelään metsäpolkuja pitkin. Hän kietoi venäläisten manttelin tiukasti ympärilleen, koska hänellä oli kylmä. Pietari

veti irvistäen kasakkapäähineen päähänsä, koska oma hattu oli jäänyt näreeseen roikkumaan.

Rantatiellä oli paljon liikennettä rauhan aikaan, koska postireitti kulki meren rantaa kaupungista kaupunkiin Pohjanlahden ympäri. Sodan aikaan tiellä liikkui lisäksi sotilasosastoja ja lähettejä. Pietari varoi osumasta liian lähelle rantatietä, eikä käyttänyt siltoja jokien ylityksessä. Hevosen piti saada vettä ja heinää säännöllisin väliajoin, eikä se voinut kulkea tiheässä tai louhikkoisessa metsässä, mikä aiheutti ongelmia reitin valinnassa. Kun Pietari oli tullut pohjoiseen vanhempiaan etsimään, hän oli tarponut metsiä pitkin. Metsissä hän oli nähnyt ratsupolkuja, mutta hän ei tiennyt, kuinka usein viholliset liikkuivat niitä pitkin. Ratsupolku nopeuttaa matkaa merkittävästi, hän ei pysty tässä kunnossa kävelemään ja taluttamaan hevosta vaikeakulkuisessa maastossa ja hänen pitää päästä pian jonnekin, jossa haavaa hoidetaan. Pietari otti riskin, hän jatkoi etelään leveää ratsupolkua pitkin, metsän suojassa hyvän matkaa itään rantatieltä.

Illalla hän huomasi nuotion savut puiden lomitse ratsupolun sivussa. Nuotiolta kuului naurun remahduksia, siellä oli monta miestä. Pietari lisäsi vauhtia, mutta yhtäkkiä kasakka nousi housuun napittaen polun viereisestä pusikosta sieltä, minne Pietari oli menossa. Mies oli ollut tarpeillaan metsässä. Kasakka käveli polkua pitkin nyökäten kohti, mutta Pietari kiihdytti vauhtia ja ohitti miehen aivan tämän vierestä. Mies joutui hypähtämään sivuun. Pietari vilkaisi taaksepäin. Kasakka seisoj polulla ja katsoi tarkasti hänen peräänsä. Pietari laukkasi pakoon niin lujaa kuin pystyi. Kun haava alkoi vuotaa, hän vaihtoi raviin ja yhtäkkiä tajusi, että hänellä oli päällä venäläisten mantteli ja päässä musta kasakkapäähine. Toivottavasti he luulivat häntä omaksi sotilaakseen, koska heidän joukoissaan oli mukana suomalaisen

näköisiä miehiä. Pietari etsi leiripaikan kallion kyljestä ja rojahti havuille lepäämään.

Seuraavan joen ylitys salassa oli hevosen kanssa vaikeaa, koska peltoaukeat reunustivat jokiuomaa. Pietari joutui siirtymään kauas itään. Joen lähellä kulki tie, jossa ei nyt kulkenut ketään, ja metsät olivat vaikeita kulkea, joten Pietari päätti ratsastaa palan matkaa tietä pitkin. Olihan hänellä nyt kasakoiden mantteli ja päähine hämäykseksi. Kaukana tiellä näkyi joukko ihmisiä, jotka kulkivat Pietaria vastaan. Kun hän tuli heidän kohdalleen, hänen tuli sääli. Vanhoja miehiä, naisia ja paljasjalkaisia resuisia lapsia. Suurisilmäinen laiha lapsi meni tien sivuun ja oksensi niille sijoilleen, ei jaksanut varoa edes vähäisiä riepujaan. Hänen äitinsä ja siskonsa jäivät hänen luokseen ja muu kerjäläisjoukko jatkoi hidasta kulkuaan.

Alkoi sataa. Vähän matkan päässä vastaan oli tulossa toinen joukko. Pietari terästi katsettaan erottaakseen tulijat. Siellä oli ratsuja ja sotilaita, mutta ne tulivat kävelyvauhtia ja paimensivat jotain välissään. Pietari pelästyi, mutta yritti ratsastaa rauhallisesti joen rannassa olevaan latoon, ettei herättäisi epäilyksiä. Ladon hirsiseinien raosta hän seurasi kulkuetta. Sotilaat ajoivat ratsain lapsia ja nuoria köyteen sidottuina. Orjat kulkivat hiljaisina, pikkupoika niisti nenäänsä. Pieni tyttö, jolla oli likaiset kasvot, pyyhki hihallaan silmiään. Sotilaat naureskelivat keskenään. Monella sotilaalla oli raippa toisessa kädessä ja ohjat toisessa.

Pietari päätti levätä päivisin ja ratsastaa öisin metsien kapeita polkuja pitkin, vaikka se vei enemmän aikaa kuin teitä pitkin kulkeminen. Toukokuun yöt olivat valoisia ja aamuyöllä lintujen viserrys saatteli hänen menoaan. Onnen tai siunauksen vuoksi hän ei törmännyt vastatusten venäläisten partioiden kanssa. Joet hän ylitti syrjäisistä kohdista uiden tai kahlaten, vaikka matka sen

vuoksi pidentyi. Hänellä ei enää ollut kylmä. Posket hehkuivat kuumeesta punaisina. Manttelin hän oli käärinyt satulalaukkuun ja takki repsotti auki.

"Kaisa", hänen mielessään pyöri. Ajattelu oli työlästä ja välillä hänen oli vaikea nähdä selvästi eteensä, mutta hevonen kulki kompastumatta. Se oli edelleen säikky. Kun Pietari kiristi satulalaukkujen hihnoja ja otti raipan käteensä kiinnittääkseen sen paremmin, hevonen pelästyi silmittömästi ja alkoi riuhtoa itseään vapaaksi. Pietari tiputti raipan maahan, rauhoitteli matalalla äänellä ja myötäsi hevosen perässä kunnes sai sen hallintaan. Ponnistuksesta haava aukesi ja side kastui märäksi.

Kun hän vihdoin monen päivän raskaan ratsastuksen jälkeen saapui Perhojoelle, hän roikkui hevosen selässä puoliksi tiedottomana. Ohjat tippuivat käsistä, Pietari valahti alas ja hevonen karkasi omille teilleen ohjat perässä viistäen. Nuorukainen jatkoi matkaa horjuen, lysähti alas ja kompuroi uudelleen pystyyn, kunnes jäi tiedottomana puun juurelle. Kovassa kuumeessa, ilman yhtään selkeää ajatusta.

Heräsin helluntaita vasten aamuyöllä, enkä heti tajunnut että makasin piilopirtin nukkumalaverilla seinän vieressä ja Maija nukkui sikeästi selkäni takana.

Nuori mies nojasi vanhaa koivua vasten pää nuokkuen pyssy ja reppu vieressään. Parin metrin päässä virtasi puro, ja tiesin että olin nähnyt paikan ennenkin. Puron reunoilla valui sammalia, iso koivu oli kaatunut puron yli ja sammaloitunut. Vesi solisi raikkaana kivien lomitse. Miestä ei ollut helppo huomata. Piti tietää, minkä puun alla hän oli, että osasi mennä luo. Unessa polvistuin viereen. Kasakka! Miehellä oli päässä musta kasakkapäähine. Pomppasin pystyyn ja olin peloissani säntäämässä karakuun, kun tajusin, että hänellä oli tuttu sarkatakki, joka repsotti auki. Paita oli likainen. Polvistuin uudelleen ja nostin varovasti partaista leukaa että näin kasvot. Pietari! Koskin otsaa, se oli tulikuuma. Hän ei ollut tajuissaan, mutta hengitti raskaasti.

*Tein tuohilipon, otin raikasta vettä purosta ja yritin juottaa häntä. Hänen huulensa olivat rohtuneet, mutta hän ei herännyt juomaan. Ravis-
telin häntä varovasti, mutta Pietari ei reagoinut. Hän oli ryvettynyt ja likainen. Lapikkaat olivat lintassa ja kuluneet, useaan kertaan paikatut.*

Ponnahtadin istumaan, sydän takoi. En pystynyt nukahtamaan uudelleen. Olin varma siitä, että Pietari tarvitsee pikaisesti apua. Missä olen nähnyt sen puron aiemmin?

Isu oli varmaan hereillä, käänteledi siihen malliin. Katonrajan räppänoistä lankesi kirkkaan toukokuisen aamun valoa makuulaverille. Mustarastas alkoi laulaa kuulaasti pirtin viereisessä kuusessa.

"Isu", kuiskasin ja hän kääntyi vaivalloisesti sijallaan vaarin vieressä. "Pietari on haavoittunut."

"Mitä sinä höpäjät", hän sanoi.

"Pietari on tajuton." Mutta missä hän on? Yhtäkkiä tajusin. Sellainen puro on lähellä yhtä soiden reunustamaa lähes umpeenkasvanutta metsälampea päivämatkan päässä piilopirtiltä. Lammen rannalla on ruuhi ja siellä käy joku kalassa.

Konttasin laverin reunalle ja laskeuduin ketterästi tukkiin veistettyjä askelmia alas. Haalin vaatteita kasaan. Ne roikkuivat hirsiseinään lyödyissä puutapeissa. Puin väristen metsähousut ja röijyn, koska aamut olivat vielä koleita. Vedin lapikkaita jalkaan lämpimien uunikivien luona, kun isu kurkisti laverilta.

"Et kai ole oikeasti menossa", hän sanoi. "Kerro se uni."

Kerroin hänelle, mitä olin nähnyt ja hän meni vakavaksi.

"Sinä et voi mennä sinne. Metsälammet ovat vaarallisia, koska siellä voi olla erämiehiä. Et sitä paitsi pysty yksin miestä tänne raahaamaan vaikka siellä joku oliskin."

"Nyt on kiire", sanoin, enkä tiennyt, mistä sain sen varmuuden. En ollut mikään uniuskovainen. En edes uskonut enteisiin, niin kuin useat, mutta nyt olin vakuuttunut siitä, että uni oli totta.

"Olet tosissas?" isu kysyi ja nyökkäsin. Sidoin jo huivia niskaan lettieni alle, kun isu käski minun odottaa ja lähti ulos, veti vain hameen paitansa päälle. Vähän ajan päästä hän tuli sisään enon ja Paavon kanssa ja jouduin selittämään unen heille.

Paavo katsoi minua pitkään, mutta eno hymyili.

"Meillä on muut työt nyt etusijalla", eno sanoi ystävällisesti.

Se oli selkeä päätös, mutta en saanut rauhaa. Vetäydyin vähän väliä johonkin nurkkaan rukoilemaan, enkä pystynyt keskittymään mihinkään. Vaari sattui paikalle, kun olin polvillani puuvajan takana. Polttopuut olivat vaarin vastuulla.

"Noinko pahasti se vaivaa?" vaari kysyi ja koski minua hartiaan. "Erämaassa voi vaistota tulijan etukäteen, ei olis ensimmäinen kerta."

Vähän ajan päästä vaari tuli enon kanssa luokseni.

"Lähemme sille lammelle kalaan", eno sanoi. Nousin polviltani ja ryntäsin enon kaulaan. Kiitin häntä silmät kyynelissä ja eno taputti minua olkapäähän.

"Tämä on ehkä turha reissu", vaari sanoi, kun miehet olivat lähdössä. "Mutta pakko se on tarkistaa."

Kolmen päivän päästä olin illalla myöhään vartiossa. Tähystimme kannasta ja metsänreunaa öin ja päivin siirtolohkareen takaa.

Kaksi mustarastaskoirasta lauloi täysin keuhkoin. Ne kilpailivat siitä, kumman säkeet ovat voimallisempia ja pidempiä. Käki kukkui suon toisella laidalla. Yritin laskea kukuntaa, että tietäisin, montako elinvuotta minulla on jäljellä, mutta en pysynyt keskittymään, koska ajattelin herkeämättä Pietaria.

Muistelin rippikirkkoa juhannuksena kolme vuotta sitten, kun me molemmat pääsimme ripille, vaikka silloin en tuntenut vielä häntä, katselimme toisiamme vain kauempaa. Silmiini nousivat kyyneleet, kun ajattelin kotiväkeä kirkon pihalla sinä helteisenä kesäpäivänä, isä, äiti, Matti ja Liisa – kaikki kuolleet tai viety pois.

Koetin kädelläni kaulaani ja tunnustelin silkkiä. Huivi oli likainen, mutta pehmeä ja lämmin. En raatsinut ottaa sitä pois edes öisin, koska se muistutti minua isästä ja äidistä.

Ilma oli jo viilentynyt, kun eno ilmestyi metsänreunaan. Hänen perässään askelsi Paavo varmaa jalansijaa tunnustellen. Näytti siltä, että he kantoivat jotain raskasta. He kantoivat paareilla ihmistä!

Olin kaksi päivää odottanut jännittyneenä heidän paluutaan. Unen varmuus oli kaikonnut ja pelkäsin, että olin juoksuttanut heitä turhaan. Siitä saisin hyväntahtoista naljailua pitkään.

Ryntäsin pystyyn tähystyskiven takaa ja juoksin vastaan. Miehet laskivat paarit maahan. Paavo pyyhki hikeä otsaltaan.

Polvistuin paarien viereen. Pietari! Hänellä oli silmät kiinni. Kuollut? Hädissäni laitoin käteni hänen kaulalleen ja etsin

sydämen sykettä. Syke tuntui! Mutta kun laitoin käteni hänen otsalleen, tunsin polttavan kuumeen. Hän hengitti katkonaisesti, ja rohtuneet huulet olivat raollaan. Pietari oli henkiahieverissä.

"Pietari oli siellä missä sanoit", eno kertoi. "Muttei ole herännyt kunnolla kertaakaan."

Kiitin enoa silmät kosteina.

Vaari seisoj tähystyskiven luona ja viittoj tervehdyssä. Isu lähti tarpomaan kannasta pitkin. Hän kumartui Pietarin puoleen ja kokeili otsaa. Pietarin hiukset olivat rasvaiset ja likaiset ja niissä oli havunneulasia.

"Lämmitetään pirttiä ensi yönä sen verran, että voin pestä hänet", isu sanoi. "Selvitän, mistä kuume johtuu. Saitteko hänet juomaan?" Isulla oli kokemusta sairaiden hoidosta.

"Hiukan on niellyt vettä, muttei riittävästi", eno sanoi.

"Lämmin vuohenmaito on rasvaista ja antaa voimia, jos hän on ollut heikoissa muonissa", isu nousi pystyyn.

Juho juoksi kannasta pitkin. Vaari oli varmaan kertonut hänelle. Juho juoksi Pietarin viereen ja jäi tuijottamaan veljeään, joka makasi kuin kuollut. Otin Juhoa hartioista.

"Pietari on kovassa kuumeessa", kerroin.

Juho polvistui veljensä viereen ja koski takkiin. Siveli sitä ja tuijotti hänen kasvojaan, kunnes eno ja Paavo nostivat parit ylös ja ponnistivat viimeisen etapin kannaksen yli.